

Feliks Pluta

Gwara wiślańska w twórczości poetyckiej

W ostatnich latach ukazało się w Wiśle kilka zbiorów wierszy napisanych przez poetki urodzone w Wiśle. Na uwagę zasługuje obszerny tom pt. *Od źródeł Wisły... Wiersze i gawędy Wiślan* (Wiśla 2000, ss. 360). Znajdujemy w nim utwory poetyckie i gawędy Ireny Branc, Zuzanny Bujak, Władysławy Maryniok-Cieślarowej, Pawła Lazara i Marii Szturc.

W następnych latach niektórzy z nich wydali oddzielne tomiki poetyckie. Irena Branc wydała dwa zbiory: *Kamienie z wiślanych zboczy* (Wiśla 2006) i *Zerwane liście wspomnień* (Cieszyn 2007). Władysława Maryniok-Cieślarowa jest autorką zbioru wierszy pt. *Z serca i pamięci* (Cieszyn 2008), a Maria Szturc *Spod smrekowych groni* (Cieszyn 2009). Poszczególne tomiki ilustrowane są licznymi zdjęciami ze zbiorów rodzinnych. Wśród nich są też zdjęcia upamiętniające Wisłę i Beskid Śląski.

Utwory te zasługują na uwagę między innymi ze względu na tworzywo językowe. Przebija z nich piękna polszczyzna literacka. W wielu wierszach uwidoczniła się stylizacja gwarowa zaczerpnięta z podglebia ludowego Śląska Cieszyńskiego. Aby się przyjrzeć stylizacji gwarowej wzięto pod uwagę pierwsze 40 stron poszczególnych tomików

1. Poetka Irena Branc

Urodziła się w 1948 r. w Wiśle. Należy do Stowarzyszenia „Grupa Twórców Wiślanie”. Jej utwory poetyckie i opowiadania drukowane były w różnych czasopiśmiech. Jest autorką tomików: *Kamienie z wiślanych zboczy* (Wiśla 2006) i *Zerwane liście wspomnień* (Cieszyn 2007).

J. Polok i E. Szajtnauer w *Słowie wstępnym* do *Kamieni z wiślanych zboczy* podkreśliły, że wiersze I. Branc są jak „nieoszlifowane kamienie” zbierane co

roku na wiślanych polach. Pokazują ludzi i ich codzienne życie, smutki i radości, których doświadczają. Przypominają o czasie, który przemija, a niejednokrotnie zmuszają nas do refleksji.

J. Polok w *Słowie wstępnym* do *Zerwanych liści i wspomnień* zauważyła, że I. Branc w *Wierszach i gawędach* pokazuje swój literacki świat, miasto, rodzinę. Sięga do lat swego dzieciństwa, odkrywa tajemnice rodzinnego domu, jego tradycji. I. Branc w kilku wierszach zawarła swój stosunek uczuciowy do polszczyzny gwarowej. Należy tu przytoczyć takie wiersze, jak *Moja ty mowo* i *Twarda mowa Starzików* (zob. *Kamienie z wiślanych zboczy*) oraz *Moja gwara* (zob. *Zerwane liście wspomnień*):

Moja ty mowo

Czasami dziwno ta moja mowa,
 Częściowo staro, częściowo nowa.
 Choć downi jeny gwaró w dóma my rzóndzili,
 We szkole rectorzy z mocó te gware tępili.
     Jakóž tu wygodzić wszędzi i každemu
     Bo jo ani po staremu, ani po nowemu.
     Słówka stare i ty nowe dobrze sie zmiyszały
     I z tej miyszanki doś dziwoki wyrazy powstowały.
 Choć okrucy gwary kryjó myśli moje,
 Sama jak zagadke rozwiązuje wiersze swoje.
 W łózu gwara dzisio leży, ni mó dło ni lyków,
 Na recepte jeny częstuje dómowników.
     Ciężko dzisio gwarę pielęgnować,
     Trzeba jó mieć w swercu,
     By stare wyrazy bez chyby cytować.
     Jisto w niewłaściwe czasie zech sie urodziła,
 Bo dybych sie prędzy, to bych se rzóndziła,
 A dyby nieskorzy, to bym rozmawiała,
 A tak zech to wszycko raze wymiyszała.
     Całe nasze życi jest wierszy strofami,
     Kiere zapisujemy naszemi czynami.
     Górolski słowo i pański wyraz,
     Choć dzierzó się za rękę,
     Przeżywają raze łokropecznó mękę.
 Czy to bydzie gwara, czy też czysto mowa,
 W życiu są ważne słowa, słowa, słowa.
 I z temi słowami szrpaczka mi do dzisio została
 Bo nie umie udować już ani górola ani też pana.

Twardo mowa Starzików

Jako skoli we wiślański ziemi,
Twardo mowa Starzików
Z rokami się mieni.
Jako kamień szlifowany na perełkę,
Wdziywo stary wyraz –
Se nowó sukienke.
Jak pozbiyrać myśli w głowie roztrzepane,
By je w strofy ująć
Pieknie poskładane.
Jaki twarde były wymawiane myśli starych ludzi;
I pomyśleć, że to z nimi
Nowe pokolenie tak się trudzi.
Twarde słowo – kiery zrozumie, kiery je pokocho?
Mowa Starzików – do nowego pokolenia
Twardo oboco i plocho
Choć jeszcze jó zbiyrómy
Jako to skoli na wiślański ziemi,
Ubywo ji co roku – jes ji coraz mieni.

Moja gwara

Chowió sie kansi po kóntach
Moje downe z dzieciństwa wyrazy.
Nie umie gwary już zacytować
Bez chyby i bez skazy.

Czase musze jó schować do kapsy,
Bo „rzóndzić” nie wypado,
Kiedy wszędzi naokoło
Pański wyraz wszyckim włado.

Smutno mi wtedy w sercu,
Dych jó schować musiała,
Ale mie paniczka jakosi
Bezmali nie rozumiała.

Dy zaś między swojemi się znóndle,
Zaroz się nad nió lituje
I mojó kochanó gware
Z kapsy chute wyjmuje.

W Kamieniach z wiślanych zboczy stylizacja gwarowa występuje w wierszach: *Tęskno mi, Twardy chlyb, Żebroczka, Ojcowizna, Bogactwi górola, Cieleńce roki, Lampucera, Klebetnice, Chłopi na płócienu, Listeczkowe przemijani, Chodniczek. Wilija moi Stareczki, Sylwester w dziedzinie łóńskiego roku, Czego wó życze, Pastyrze, Jadłospis Kwiatuli, Na grzyby, Kwietny Raj, Wożeni gnoja, Wiosenne obowiązki, Sianokosy, Żniwa.*

Do prozy poetyckiej należy zaliczyć utwory, w których występuje gwara: *Starzikowe opowieści, Przisada, Gęsi, Załorowani ziemnioków. Ćwikla i Grabieni ścieli.*

Irena Branc w tomiku pt. *Zerwane liście wspomnień* zamieściła wiele wierszy, w których zastosowała stylizację gwarową. Do wierszy tych należy zaliczyć: *Ocalić od zapomnienia, Teraźniejsze czasy, Śpiywani, Ptasi koncerty, Wiesioły Łujczek, Chaterny Jadam, Łospaty Jónek, Bezstresowe wychowani, Oczekiwanie, Zapłakano Dziedzina, Downe święta, Zmierzch górola, Stela czy nie stela, Naszo Stareczka, Stareczka, Profit z dómowej gowiedzi.* W tomie tym są też utwory, które zaliczam do prozy poetyckiej: *Dziedzictwo „Za Wodó”, Downe przedsięwzięte spóminki, Downe pieśniczki, Downe powiadaczki, Targowy dzień, Burza, Profit z prosioka, Danelka, Bosik, Szanuj cudzo własność.*

Stylizacja gwarowa w obu tomach *Kamienie z wiślańskich zboczy* i *Zerwane liście wspomnień* obejmuje zjawiska fonetyczne, słowotwórcze, fleksyjne i leksykalne. Tworzywo to jest tak bogate, że na jego podstawie można by napisać obszerną monografię gwary wiślańskiej. Ograniczymy się tylko do typowych zjawisk gwarowych.

W obrębie zjawisk fonetycznych na uwagę zasługuje zwężona wymowa niektórych samogłosek. I tak np. *a* w położeniu przed spółgłoską *m* ulega przejściu w *ó*: *we zbónku* Kam. 27, *sóm* do siebie Zer. 31.

W trybie rozkazującym *a + j* → *e + j*: *Pamiętejcie* Kam. 22, *Stowej, stowej* z łózka Jano! Zer. 39.

W szerokim zakresie występuje dawne *a* pochylone (ścieśnione), które ma swe uwarunkowanie w podłożu gwarowym: *Żól* Kam. 14, *downych* Kam. 14, *Chocioż* Kam. 15, *roz* Kam. 16, *nieroz* Kam. 20, *bracio* Kam. 20, *Downo* Kam. 20, *z trowy* Kam. 25, *zogrody* Zer. 28, *ptoszek* Zer. 30. W czasownikach: *wsiąkoł* Kam. 15, *Uznowoł* Kam. 19, *przesiadowoł* Kam. 20, *wyjechoł* Kam. 20, *słyszłoł* Kam. 27, *dzierzoł* Zer. 32, *należoł* Zer. 33, *pomyśłoł* Zer. 33, *przepisoł* Zer. 33, *siedzioł* Zer. 33 i inne.

W niektórych wyrazach zachowało się dawne *e*: *polednie*, np. *przesiadowoł dopoledni* Kam. 20, *Zaś po poledniu boso* Kam. 20, *pieknie: pieknie* przestrojónemi Kam. 14, *Pamiętoł łó pieknych* górskich pieśniczkach Kam. 20, *teskno* *Teskno* mi. za swobodó Kam. 14.

W szerokim zakresie uwidoczniło się *e* pochylone (ścieśnione) jako *y*: *biy-da* Kam. 24, w *biydzie* Kam. 21, *biydoczka* Kam. 16, *chlyb* Kam. 15, na *lyki* Kam. 14, do *kolybki* Kam. 22, do *rzyki* Kam. 34, Zer. 28, w *rzyce* Zer. 28, *śpiwani* Kam. 14, *paradne wdziywani* Kam. 14, na co dzień *wdziwo* Kam. 14, *wymyszać* Kam. 16, *śpiywano* Kam. 20, *śpiywały* Kam. 25, *Wycie* Kam. 26, *Łoblyko sie* Kam. 27, *dolygo* Kam. 28, *pośpiywali* Kam. 29, *Śpiywać* Zer. 27, *Strzylały* Zer. 33 i inne.

Samogłoska *o* na początku wyrazu ulega labializacji i przyjmuje *ł*: *łobiod* Kam. 16, *łod* starszego brata Kam. 19, *Łojcowie* Kam. 25. W położeniu przed spółgłoską nosową *o* ulega zwężeniu, a mianowicie $o + N \rightarrow \acute{o} + N$: na *gróniach* Kam. 14, 26, *wónnemi* Kam. 14, rodzinne *stróny*: Kam. 21, *ukłóny* Kam. 21, pore *zagónów* Kam. 24, *dzwónki* Kam. 25, *potómek* Kam. 25, *góni* Kam. 26, *spóminali* Kam. 29, *stónka* Zer. 39.

Zgodnie z podłożem gwarowym występuje *i* po rz: niech się *parzi* Lam. 16, niech się też *zawarzi* Kam. 16, *nie łoparzi* Kam. 26, woda się *warzi* Kam. 26, wode *warzi* Kam. 27, kawę [...] *parzi* Kam. 27.

Stylizacja samogłosek nosowych w badanych utworach poetyckich przedstawia się następująco: *ę* w pozycji wygłosowej wykazuje zanik rezonansu nosowego, np. *Wyparł sie* Kam. 7, I *moj ó wiosne* Kam. 14, I *Wiślańskó gware* Kam. 15 lub ma wymowę rozłożoną *en*: *piniendzy* Kam. 25, natomiast *ą* wewnątrz wyrazu zwężoną i rozłożoną: z *trómby* Kam. 16, *pinióndze* Kam. 20, na *pinióndze* Kam. 21, *spoglóndali* Kam. 24, pyto się *sómsiadki* Kam. 26, *łó sómsiadach* Kam. 28. Na końcu wyrazu *ą* jest oznaczone jako *ó*: z *ciężkó robotó* Kam. 15, przed *sobó* Kam. 15, A *łóni mi prawió* Kam. 16, *nie znajó* albo już *nie pamiętajó* Kam. 16, jako *jó rychtujó* Kam. 16, *wodó warzónó* Kam. 16, z *kieró babó* Kam. 27, musze *jó* schować Zer. 18, Słychać *jó* Zer. 27, z *całó paczkó* Zer. 27 itp.

Wśród spółgłosek uwidoczniła się dawna palatalność spółgłosek *w*: *czyrwióne* Kam. 16 i *ś*: *wiesioło im na płócienu* Kam. 29, *Wiesioły* Zer. 31. *wiesioło* pogwizdywoł Zer. 31.

Poetka wprowadziła także dla celów stylizacyjnych liczne wyrazy deminutywne, zdrobniałe. Świadczą one o uczuciowym stosunku poetki do opisywanych zdarzeń i ludzi: *kyrpieczki* (:kyrpece) Kam. 7, *kónszczyczek* 'kawałeczek': *Kónszczyczek* ziemi skolistej Kam. 15, *skrzypeczki*: *Skrzypeczki* zapodział gdzieś *świerszczyk* malutki Zer. 30, *świerszczyk*: *Malutki świerszczyk* gra na *skrzypeczkach* Zer. 30, *gorzołeczka*: *Gorzołeczke* łykać Zer. 32, *góreczka*: na małych *góreczkach* Zer. 19, *skibeczka*: *skibeczka* chleba Kam. 27, *sztwiarteczka* 'ćwiarteczka, ćwiartka wódki': I na rułe ze *sztwiarteczki* *Gorzołeczke* łykać Zer. 32, *warzoneczka* (: *warzonka*): *Powyl warzóneczka* była Kam. 29.

Dla śląskiego podgłębia ludowego charakterystyczne są wyrazy zdrobniałe z takimi przyrostkami, jak:

-eczek: chłopieczech ‘chłopczyk’: Wyrósł na młodzieńca *chłapieczech* mały Kam. 20.

-iczek: *chlebiczek*: Za ten bezcenny *chlebiczek* Kam. 15.

-ulek: *tatulek*: Rósł przy mamulce i *tatulkowi* Kam. 19.

-iczka: *krowiczka*: boso przy *krowiczkach* Kam. 20, *paniczka*: Ale mie *paniczka*/Bezmalı nie rozumiała Zer. 18, *pieśniczka*: górólskich *pieśniczek*: Kam. 14. Pamiętoł ło pięknych górólskich *pieśniczkach* Kam. 20, *pieśniczki* śpiwały Kam. 25, do *pieśniczek* downych Zer. 27, Wiślański *pieśniczki* dali se nuciło Zer 28.

-ulka: *mamulka*: Rósł przy *mamulce* Kam. 19.

Zjawiska fleksyjne są nieliczne. I tak np. rzeczownik *dom* ma w miejscowniku l.p. końcówkę *-a*: *doma* ‘w domu’: Na klucz *dóma* zamykają Kam. 25.

Zaimek *sobie* w celowniku ulega skróceniu na *se*: Lawor taki niewielki *se* narychtuje Kam. 16, Do roboty *se* chodził Kam. 20, gwarno *se* świrygotały Kam. 25, Spoczywo *se* górala potómek Kam. 25, Niech *se* sami Kam. 26, Tam *se* spokojnie doś długo grzebały Kam. 28, dali *se* nuciło Zer. 28.

W 1 os. l.p. czasu przeszłego występuje dawna końcówka artystyczna *-ch*: *stroitech* przepiekne przyrody krajobrazy Kam. 31, W lecie *musiolech* skwar słońka przetrzymać Kam. 32, Pote *zaczelech* Kam. 32, A jo na łóžku się *przeciagolech*/I co chwile se *ziywolech* Zer. 39. Niekiedy końcówka ta jest ruchoma: *Żech* sie urodziła Kam. 9.

W trybie warunkowym pojawia się forma aorystyczna *bych*: to *bych* se *rzóndziła* Kam. 9.

Zjawiska te są również uwarunkowane podłożem gwarowym. Poetka w szerokim zakresie uwzględniła słownictwo gwarowe:

aji ‘nawet’: Dzierże jó tam *aji* ze dwie godziny Kam. 16, Sł. 35.

bisagować ‘wymigiwać się od pracy’ Kam. 27, Sł. 47.

bombon ‘cukierek’: *Bómbonów* mu nakupiła Zer. 39, Sł. 51.

brutfania ‘naczynie kuchenne do pieczenia ciasta, mięsa’: I do wyszmarowanej szmolce przeleje *brutwani* Kam. I 6, Sł. 53.

chladać ‘szukać’: Radzi, by po świecie nie *chladaly* masełka do chleba Kam. 21, Sł. 62.

chute ‘prędko’: Z kapsy *chute* wyjmuje Zer. 18, Sł. 65.

chyba ‘wada’: Bez *chyby* i bez skazy Zer. 18, Sł. 66.

chynąć ‘rzycić’: Jenó zamiytli ludzie i do pieca *chynyli* Kani. 31, Sł. 67.

coby ‘aby’: *Coby* dziury nie zrobiły Zer. 32, Sł. 70.

- czakać** ‘czekać, oczekiwać’: [...] *czakał* aż chlyb z tej ziemi/ Na stole rodzinie położy Kam. 15, Sł. 73.
- dycki** ‘zawsze, stale, wciąż’: Wszystko *dycki* wiy nejlepi Kam. 27, *Dycki* był słaby, *dycki* cherlawy Zer. 33, Sł. 87.
- dyć** ‘przecież’: [...] *dyć* to je potrawa Kam. 16, Sł. 87.
- dzichta** ‘płachta z taśmami lub sznurami na końcach do noszenia na plecach siana, zboża’: Co fórt zbiyro do *dziechty* Kam. 25, Sł. 88.
- dziedzina** ‘wieś’: Przez *dziedzine* jak wiater fórt jó cosi góni Kam. 26, Szeł Łujeczek do *dziedziny* Zer. 31, Sł. 88.
- dziepro** ‘dopiero’: Hen daleko *dziepro* ginie Zer. 27, Sł. 88–89.
- dzierzeń** ‘trzymać’: *Dzierże* jó tam Kam. 16, Sł. 89.
- dziwoki** ‘dziki, dziwny’: Wszystko teraz doś *dziwoki* na te Boże świcie Kani. 27. Sł. 90.
- galaty** ‘męskie spodnie’: *W galatach* chodził łód starszego brata Kam. 19, Sł. 102.
- gańba** ‘wstyd’: Bo to *gańba* przecie Zer. 32, *Gańba* leżeć długo rano Zer. 32. Sł. 102.
- garniec** ‘większy garnek’: Cóż jo w *garcach* fórt mó miyszać? – pyto sie sóm-siadki Kam. 26, Sł. 103.
- gazdować** ‘gospodarować’: jako sie tu *gazdowało* Zer. 28, Sł. 103.
- gazdówka** ‘gospodarstwo’: Łód *gazdówki* i kuchym Kam. 26, Sł. 103.
- grajcar** ‘drobna moneta’: *Grej Cary* w kapsie poliły Zer. 31.
- grapa** ‘góra, wzniesienie, szczyt’: Po wiślańskich snuć sie *grapach* Zer. 27, Sł. 111.
- gron** ‘góra, wzgórze’: na gróniach Kam. 14, Potraciły sie chodniczki w *gróniach* i dziedzinie Kam. 36, Sł. 112.
- helokanie** ‘śpiewne nawoływanie się pasterzy owiec w górach’: Tęskno mi za pastyrek na gróniach *helokanim* Kam. 14, Sł. 119.
- hnet // chnet** ‘zaraz’: I *hnet* sztwiertka spod pazuchi Zer. 32, *Chnet* sie schowoł 39, Sł. 119.
- inakszy** ‘inny’: *inakszy* los czeko Kam. 31, Sł. 124.
- inszy** ‘inny’: Że nic *inszego* zrobić się nie dało Kani. 19, Sł. 126.
- isto** ‘pewnie, prawdopodobnie’: że to *jisto* jakosi baba Kam. 16, Wy *jó jisto* znocie Kam. 16, Że sie czas ptośich kóncertów / *Jisto* już nie wroci Zer. 31, Sł. 126.
- jeny** ‘tylko’: Mieli to *jeny* pojczane Kam. 24, *Jeny* se przyciśniesz palce Zer. 31, tak *jeny* strzylały Zer. 33.
- kaj** ‘gdzie’: *Kaj* ten górol Kam. 24, *Kaj* ta rosa Kam. 25, Dyby *kaj* na skrowek trowy Zer. 27, Sł. 132.

- kamrat** ‘kolega’: [...] *a kamratów do pomocy – mało ...* Kam. 25, Sł. I 33.
- kansi, kański** ‘gdzieś’: *Kański też usłyszał* Kam. 20, *Kansi się rozłożył* Zer. 27, Sł. 133.
- kapkę** ‘trochę’: *Łón siedziół kapke dali* Zer. 33.
- kapsa** ‘kieszeń’: *schować do kapsy* Zer. 18, *Grajcary w kapsie polity* Zer. 32, Sł. 134.
- kiejsi** ‘kiedyś’: *Kómu tak jak kiejsi / Śpiywać by się chciało* Zer. 27, Sł. 137.
- kiery** ‘który’: *Kiery z kim chodzi, kiery z kim lygo* Kam. 28, *W kierej śpiywani nigdy nie zaginie* Zer. 28, Sł. 138.
- klebetnica** ‘plotkarka’: *Klebetnice* Kam. 27, Sł. 140
- klechty** ‘plotki’: *Ni miałyby ło cze rzóndzić / Baby se na klychtach* Zer. 31.
- knefel** ‘guzik’: *knefle też nie só przyszyte* Kam. 27, Sł. 143.
- krzypać** ‘kaszeleć’: *A tam? Wszycy krzypali* Zer. 33, *ciotka [...]okropnie krzypali* Kam. 28, Sł. 156.
- krzypota** ‘kaszel’: *A w rodzinie krzypota na całego gości* Zer. 32, Sł. 156.
- kyrpiec** ‘obuwie z jednego kawalka skóry’: *Kyrpce ze skóry* Kam. 19, Sł. 165.
- lampucera** ‘kobieta leniwa, lubiąca się ubierać, pić kawę i oglądać telewizję’: *Takó Lampucere też nikany i u nas nóndziecie* Kam. 27.
- łańcuch** ‘łańcuch’: *na łańcuchu* Kam. 26.
- lawor** ‘miednica’: *Lawor taki niewielki se wyrychtuje* Kam. 16, Sł. 167.
- latopierz** ‘nietoperz’: *I jako latopyrz żenie przez dziedzine* Kam. 87, Sł. 166.
- lonty** ‘odzież’: *Łoblyko się w długi lonty aż ku samej ziemi* Kam. 27, Sł. 169.
- mamlasić** ‘plotkować’: *1 tak by długo jeszcze baby mamlasiły* Kam. 28.
- maściaz** ‘lekarz’: *Ale ón czekał na maściorza. Zaś trza było iś do maściorza* Zer. 33, Sł. 176.
- morzysko** ‘silny ból brzucha, zapalenie wyrostka robaczkowego’: *Ledwie się urodził. morzysko go tropiło* Zer. 32, Sł. 181.
- nale** ‘partykuła wyrażająca zdziwienie, zniecierpliwienie’: *Nale kaj też tam* Kam. 16, Sł. 187.
- nikany** ‘gdzie nigdzie’: *nikany i nas nóndziecie* Kam. 27, Sł. 193.
- obleczka** ‘rzeczy do ubrania’: *Ani paradne wdziywani downych wiślańskich oblyczek* Kam. 14.
- obsieczki** ‘gałęzie na opał’: *W piecu lobsieczkami już mó zatopióne* Kam. 16, Sł. 199.
- plócienek** 1. ‘altanka w ogrodzie’, 2. ‘miejsce przed wejściem do domu kryte przedłużeniem dachu’: *Chłopi na plócienku. W starej chałupie na plócienku* Kam. 29, Sł. 221.
- poniekiery** ‘niektóry’: *A czase poniekierych / Na klucz dóma zamykać* Kam. 25, Sł. 228.

- porządzić** `porozmawiać': I zamias se z nim *porządzić* Zer. 39.
- powyl** `dopóki': [...] *powyl* żyć było im dane Kam. 24, *Powyl* warzóneczka była Kam. 29, por. *powyl*, *powiel* Sł. 233.
- przeca** `przecie': *Przeca* była downi każdy dzień śpiewano Kam. 20. *Przeca* pomórze śpiywani Kam. 14, Sł. 236.
- przysmyczyć** `dowlec się, dojść, przywlec, przyciągnąć': I ledwo sie z lasa do chałupy *przysmyczył* Zer. 33, Sł. 242.
- pyrskać** `pryskać': Kaj ta rosa, co raniutko z trowy *az pyrskała?* Kam. 25, Sł. 246.
- rektor** `nauczyciel': Żoden też *rektora* downi nie obrażół Zer. 40, Sł. 248.
- roki** `długi okres, lata': Zol mi tych *roków* Ka. 14, I *roki* przyszłości mglistej Kam. 15, Sł. 249.
- rządzić** `mówić, rozmawiać': Bo *rzóndzić* nie wypado Zer. 18, Ni miałyby lo cze *rzóndzić* Zer. 31. Sł. 257.
- spórok** `dziecko niegrzeczne, uparte': Zeby sie *sporoków* we szkole nie biło "Zer. 40, Sł. 270.
- starka** `babcia': Rósł przy mamulce i tatulkowi, / Nól i przy *Starce* [...] Kam. 19 [...] śląski strój / – Był *Starki*, Mamy, jest też mój Zer. 21, Sł. 271.
- starzyk** `dziadek': [...] przy *Starce* i *Starzikowi* Kam. 19, Sł. 272.
- starzykowie** `dziadkowie': Twardy czorny chlyb jedli *Starzikowie* Kam. 15, To pamięto dobrze swoich *Starzików* mowę Kam. 21.
- stela** `stań': „*Stela* czy nie *stela*” – jakże marna to miara Kam. 8, Sł. 272.
- szpyrka** `skawrki z mięsa i słoniny': pomaszcz czornymi *szpyr-kami* Kam. I b, Sł. 288.
- szruty** `stare ubranie': A niekiedy zaś na „mini” swoje *szruty* zmieni Kam. 27 por. *szróciska* Sł. 288.
- śpiechać się** `śpieszyć się': Zodnemu sie nie *śpiychało* Kam. 29, Sł. 297.
- trąbity** `pasterski instrument muzyczny': Downiś słyszół głos *trómbity* Zer. 27, Sł. 302.
- trzycielina** `stare ziemniaki': To do tej *trzycieliny* ryż parzóny pómalutku wsypie Kam. 16, Sł. 303.
- wachować** `pilnować': Nie musze *ani wachować* Kam. 16, Sł. 312.
- wajco** `jajko': Heli kury niyś *wajec* nie chciały Kam. 28, Sł. 312.
- warzonka** `przepalanka': We flaszce *warzónke* mieli Kam. 29, Sł. 314.
- wszycko** `wszystko': Zol *wszyckiego* Kam. 14, *wszycko* wymiółł 14, nie *wszycko* złe tu było Kam. 21, Sł. 321.
- wychybować** `wrzucać, wyrzucać': I do niego łozkrobane ziomnioki *wychybuje* Kam 16, Sł. 323.

wykotyczyć `zwichnąć nogę lub rękę’: Kiejśi se w lesie nożysko *wykotyczył* Zer. 33, Sł. 326.

wysztydirować ‘wykształcić, wyuczyć’: Był to czkowiek *wysztydirowany* Zer. 40, Sł. 331.

wyszni ‘górnny’: A sómsiadka z wyśni izby Zer. 32, Sł. 331.

zapokanić ‘zagubić, zawieruszyć’: Śpiywani se kansi *zapohaniło* Zer. 28, Sł. 335.

zatopić ‘zapalić w piecu’: W piecu łobsieczkami już mó *zatopióne* Kam. 16, Sł. 340.

żebrazka ‘zapiékana potrawa z tartych ziemniaków z dodatkiem kaszy, mięsa i słoniny’: [...] czy wiedzó co to je *żebrozka*? Kam. 16, A *żebrozka* niech się piecze Kam. 16, Sł. 355–356.

Leksykalna stylizacja gwarowa uwidoczniła się nawet w tytułach wielu wierszy zawartych w obu tomach: *Kamienie z wiślańskich zboczy* i *Zerwane liście wspomnień*.

2. Władysława Maryniok-Cieślara

Urodziła w 1923 r. w Wiśle. Autorka, m.in. tomiku *Z serca i pamięci. Wiersze* (Cieszyn 2008). Należy do Stowarzyszenia „Grupa Twórców Wiślanie”. Wielokrotnie nagradzana i wyróżniana za swoją twórczość. M. Oczkowski stwierdził we *Wstępie*, że „[...] wiersze wiślańskiej poetki przywołują sceny i ludzi z dawnych czasów, nawet tych najskromniejszych, przypominają o radosnych i trudnych chwilach, ukazują stały proces zmian nie zawsze na lepsze”.

W omawianym tomie znalazły się wiersze pisane polszczyzną literacką, a wiele z nich zawiera stylizację gwarową. Przebija z nich umiłowanie miejsca, w którym poetka „ujrzała światło dniowe” – Wisłę, ludzi, ich język, zwyczaje i obyczaje.

Do wierszy, w których uwidacznia tworzywo gwarowe należy zaliczyć: *Odkrywca Wisły (ku pamięci B. Hoffa)*, *Zatracóne pieśniczki*, *Stypa*, „*Pokora do pola moje nóżki dokóła*”, *Echa przeszłości*, *Gupio družka (Maryna brrr)* *Autentyczna postać*, *Gody paleśnikowe*, *Pómnik*, *Zbuntowano suknia wiślańsko*, *Gorolsko dusza*. *Dwie chałupy*, *Goralsko miłość*, *Starucne chałupisko*, *Tesknota*, *Lipeczka*, *sałasznicy*, *Dwie wiślańskie wilije*, *Marzenia*, *Nasz wiślański Adam*, *A stareczka wspomino...wspórnino*, *Wysoki gróńnik*, *Starzików gróńnik*.

Poetka wprowadziła stylizację w szerszym zakresie. Uwidoczniły się również właściwości fonetyczne, słowotwórcze, fleksyjne i leksykalne.

W położeniu przed spółgłoską *m* samogłoska *a* ulega zwężeniu: *sóm* nurt Wisły 32. Przed *j* również *a* → *e*: w blaskach chwały *nejwiyńkszej* 19, *Nejwiyńkszo* 20, *spytejcie się* 27, *nie rozpaczej* 39.

W różnych pozycjach występuje *a* pochylone (ścieśnione): *rod* 9 zwyczaj 9, *siodali* 10, *spod krzoków* 10, *bojki* 10, *kowol* 25, *skłodoł* 6, *wyszeptoł* 6, *przenikoł* 9, *wymiatoł* 36, *świstoł mu i gwizdoł* 36.

Dawne *e* zachowało się w wyrazie *pieknie*: *pieknie* wymywo 17. W położeniu przed *m* samogłoska *e* → *y*: *ziymia* 9, do *ziymi* 36, *stwierdzyni* 9.

W licznych przykładach uwidoczniło się *e* pochylone (ścieśnione): *biyda* 40, w *biydzie* 9, *chlyb* 31, *dziywek* 5, *kolybka* 43, *lykarstwo* 10, w *pośmiywisko* 14, *przyśpiywkami* 29, *śpiyw* 38, *śpiywani* 9, w *śpiywkach* 9, *wyrzby* 20 i wiele innych.

Samogłoska *o* + *N* → *ó* + *N*: w *kumorze* na *górcie* 30, *ramióna* 5, *dlónie* 6, *kóncert* 9, *grómade* 9, *kóniec* 14, *kónie gazdóm* płoszył 14, *kóniska* 15, *uwarzónie* i *zmielónie* 17, *Wiónek* 19, *skrón*, na *gróniu* 25 i inne.

Brak pochylenia (ścieśnienia) samogłoski *o* jako *ó* pojawia się w wyrazach: *gorol*, *goroli* 5, *gorolskiej* 6, *gorole* 10, *gorolki* 17.

Dawne *i* występuje po *rz*: *starzik*: wchłoonio *ziymia* wszystko: *starzików* i *zwyczaj* 9, *starzików* strój 29, *dzieje starzików* 41, *burziły* 10, *zemrzył* 11, *przigarnół* 12, *zdarzić* 14, *przilecieli* 25, *posprzitańcowali* 25, *przilapióno* 30, w *krzizu* 36, *przitłoczył* 36, *zbrzidło* 36, *ostrziła* 41, *brzitwa* 42 i wiele innych. Dawne *i* po *rz* jest charakterystyczne dla dialektu śląskiego.

Samogłoski nosowe *ę*, *ą* w badanych wierszach wykazują wymowę zwężoną. I tak np. *ę* → *yn*, *ym*: *spiyrztrzone* 5, *parniyrztali* 9, *świyntość* 10, *świyncili* 12, stawajónce *dymba* 15, w rozdziawiónych *gymbach* 15, w Bałtyku *głymbinach* 32, *ciynżar* 36. Sporadycznie pojawia się *ę* jako *en*, *em*: *jenczały* 11, *gembe* 16.

Samogłoska nosowa *ą* → *ón*, *óm*: *dywany łónk* kwiacistych 5, *zakóntek* 6, z *kóntów* 9, w *kónt* 9, *Błónko sie* 9, *gónsior* 25, *zwióznane* 26, *miniónce* i *św'ycónce* 26, *kóntek* 31, *pajónk* 36, po *kóntach* 40, *ksióńzke* 41, po *ksióńzkowej* trasie 41, *stómpo* po *schodach* 15, *ślinka z gómb* ciecze 17, do *kómpieli* itp.

Samogłoska nosowa *ą* na końcu wyrazu jest oznaczona jako *ó*: *ze sobó* 9, *wspómnó* 9, i *tó wdowió*, *świyżutkó* *bolesnó* 11, *urzóndzajó* 17.

Stylizacja wśród spółgłosek obejmuje następujące zjawiska: zachowała się dawna miękkość spółgłosek *w* i *ś*: *wiesiele*: tych *wiesiel* 9. Przed zaimkami osobowymi zachował się pierwotny przyimek *s*: *snimi*: *pospół snimi* ryczała nad grobem 11. Pojawiają się dawne grupy spółgłoskowe *śrz*, *źrz* z wstawionym *t*, *d*: *strzybło* 38, *strzybło* stracił 39, *strzybnych* 40, w *zdrzadeleczku* 5. Grupa spółgłoskowa *kt* przechodzi w *cht*: *rechtór* 25.

Poetka W. Maryniok-Cieślara również z upodobaniem wprowadza do swych wierszy wyrazy deminutywne. Jest ich niekiedy kilka w jednym wierszu: *Huloł se wiaterek wyrzeczyków* dotykoł 9, nie ma helokania w *górniczków*

wyrzszykach 9, mo *korónczki* jak u *koszułeczki* 26, z *ciyniuteczkich* barwnych *niteczek* przeszłości 36, roz *maselke* roz *śmietónkó* 18, z *fortuszkami* i *zaposzczkami* 25, *zakóntek* *ziymeczki* *goralskiej* 6.

Formacje deminutywne tworzą następujące przyrostki:

-eczek: *kąteczek:* han w *kónteczku* *cielok* 43, *kopieczek:* *kopiec* ‘wzgórze. mała góra’: Na *kopieczku* stoło 36, *listeczek:* szumem *listeczków* roznoś daleko 41.

-iczek // yczek: *groniczek* ‘górką’: *groniczek* 11, na *groniczków* wyrzszyczki wysoki 12, *kónszyczczek* ‘kawaleczek, kawałtoko’: użyczył mu *kónszyczczek* 11, Sł. 153, *wyrzszyczczek* (: *wyrzszczek* ‘wierzchołek, czubek’: *wyrzszyczczków* dotykał 9, *śpiyw* z *wyrzszyczczków* z wiatrem leciół, Sł. 329.

-eczka: *lipeczka:* rosochato *lipeczko* 40, *pastereczka:* milczó *pastyreczki* pobladły im *liczka* 9, *śpiweczka:* handowe wiślański *śpiweczki* 9, *wodzia-neczka:* wodziónczka *lichó* 40, por. *wodziónka* 1. ‘zupa chlebowa z czosnkiem’, 2. ‘zupa z zasmażką’ Sł. 319, *ziemeczka* ‘ziemia, rola’: Tak jak *in-szym* *ziymeczki* mu użyczył 11.

-eczko: *okieneczko:* w moje *okiyneczko* 40.

-iczka: *pieśniczka:* Zatracońe *pieśniczki* 9, *pieśniczki* hańdowane 9, Błónko sie *pieśniczka* 9.

Liczne deminutywa pojawiają się także w wierszach, w których nie ma stylizacji gwarowej: szata *gróńczków* 8, z gronia na *groniczek* 34, „Helokani *pastyreczek*” 34, *perelka* rosy 8, *pereleczka* ros 6, jedynie w „*pieśniczkach*” 35, *skibeczke* chleba zrodzi 6.

W stylizacji gwarowej występują również intensywa przymiotnikowe i przysłówkowe: *okrągłutki:* Misa z gliny *okróńglutko* 42, *maluteczko:* *maluteczko* gontem kryto 42, *skromniuteczko:* W izbie statków *skómniuteczko* 42.

Spośród zjawisk fleksyjnych należy wymienić formę skróconą zaimka osobowego *sobie* jako *se:* gorole po ojcach *se* przekazowali 10, w grobie *se* leżół 12, stało *se* koślawe 36, tak *se* stoi 39. W trybie przypuszczającym zachowało się archaiczne *bych:* Tak *bych se* życzyła 18.

W szerokim zakresie występuje stylizacja gwarowa w zakresie słownictwa. Przytaczam tylko słownictwo nowe, którego nie spotkałem w badanych wierszach I. Branc. Należy do nich:

bandurki ‘światółka nocne na mokradłach’: co ją kiedyś strzegły „*bandurki*” dziewczyny 13, pokłoni „*utopcóm*” pokłoni „*bandurkóm*” 12, Sł. 41.

baranica ‘męska czapka futrzana’: *baranica* kozuch zimó mu słożyły 10, Sł. 42.

bruclik ‘część stroju góralskiego – czerwona lub czarna kamizelka sięgająca do bioder’: *bruclik* czorny 10, czorne ich *brucliki* 27, Sł. 53.

cera ‘córką’: *ceróm* nie przyypadło do serca *śpiywani* 9, Sł. 60.

- chuścionka** ‘onuca’: do *chuścionki* syrek leje 43, Sł. 65.
- deliny** ‘podłoga’: Rozstękały się *deliny* 29, Sł. 79.
- dyrdy** ‘biec prędko, szybko’: *W dyrdy* za nió poleciały lasami polami 25. też za nim w *dyrdy*... leć 25.
- dźwierze** ‘drzwi’: jak nisz *dźwierzami* 15, w *dźwierzacz* rozwurzitych 42, Sł. 91.
- fyrzczéć** ‘firczcéć’: już *fyrczy* mietlisko 27, *fyrczo* suknie 29, kołowrotek bezustanku *fyrczy* 43.
- gajdy** ‘instrument używany w Beskidzie Śląskim, złożony z puszczalki, długiej drewnianej rury i miecha z koziej skóry’: *gajdy* denczó 29, Sł. 101.
- galanka** ‘jedwabna wstęga służąca do obszycia dołu sukni śląskiej’: *galónki*, i splatki 25, Sł. 102.
- gazda** ‘gospodarz’: kónie *gazdóm* ploszył 14, zostoł *gazda* 31, Sł. 103.
- gunia** ‘część męskiego stroju góralskiego – rodzaj szerokiego płaszcza z rękawami z brązowego sukna bez zapięcia’: pokiył *gunia* w gróniach przetrwo 29. Sł. i 13.
- han** ‘tam daleko’: *Han* na gróniu 42, Sł. 117.
- hańdawny** ‘dawny’: pieśniczki *hańdawne* 9, ta hańdawno „Pietro Pawłowa” niedziela 18, z „*hańdównych*” czasów 35, por. *hańdówny* ‘stary’ Sł. 117.
- hurzczéć** ‘o odgłosie wysypywanych kamieni, wzburzonej wody’: gziły się po kamieniach wzburzone i spintrzone w Wisełek *hurczały* ramióna 5, Sł. 122.
- hyra** ‘wyniosłość, zarozumiałość’: na kierej sie zemścił pochołek Blejchorzy/, za jejó wielkó hyre 14, Sł. 124.
- jedla** ‘jodła’: [...] drzewa kóncert dawały / korónami smreków *i jedli* śpiywały 9, Sł. 128.
- kany** ‘gdzie’: *kany* starościono z tym głósem jak kryształ 9, Sł. 133.
- kole** ‘obok’: *kole* kopców 39, Sł. 145.
- kopyco** ‘skarpeta z bardzo grubej wełny’: *fyrczy* na *kopyta* 43, Sł. 148.
- kyrdel** ‘stado owiec’: żenie owczorz *kyrdel* owiec 43, Sł. 165.
- lebo** ‘albo’: z wielkim *lebo* małym 27, Sł. 167.
- lemieczek** ‘haftowany mankiet na rękawie bluzki w stroju ludowym’: z obujka *lymeczka* w same drobne hafty 26, Sł. 170.
- mietłorz** ‘taniec śląski’: I tak wszyscy tańczo [...] aż kicrysi zawrzasknie ...*mietłorza!* 27, Sł. 178.
- mulka** ‘owcze mleko’: *mulke* grzeje 43, Sł. 182.
- najraczej** ‘najchętniej’: tóż też już *nejraczej* bojek starczynych słóchały 14, Sł. 191.
- nowłoki** l.m. ‘wełniane sznury do wiązania kierpców’: A i wałaszczoki koszule *nowłoki* kyrpce i gumiska 25, Sł.

- obujek** ‘stójka haftowana przy bluzce góralskiej haftem dziurkowanym lub krzyżykowym, lub przy koszuli męskiej haftem krzyżykowym’: pięknie wyszywanej w rozmaite kwieciczki z *obujka*, lymiecza w same drobne hafty 26, Sł. 199.
- pacharzyna** ‘pęczcherz’: w oknach szybki z *pacharzyny* 42, Sł. 210.
- pacholek** ‘kawaler’: *pachołcy* jak buki siodali 10, Sł. 210.
- piekarszczak** ‘domowy piec piekarski’: Jedna poli w *piekarszczoku* 17, Sł. 216.
- pokiel** ‘dopóki’: Piekó potónd *pokiyl* z pieca / wón się nie rozniesie 17, *pokiyl* ostatni gorol na Gróniczku nie legnie 29, Sł. 225.
- poleśnik** ‘placek pszenny ziemniaczany pieczony na listku kapuścianym lub płycie kuchennej’: Szkoda że *poleśnik* u nas stał się już rzadkośció 18, ty przedobre wiślański *poleśniki* 18, Odeszli gorole ni ma *poleśników* 1 8, Sł. 226.
- poncłok** ‘gliniany garnek’: Pote w *póncloki* je ułożyć 18, Sł. 228.
- porwószczok** ‘podrostek’: *porwószczoki* śpió na ławach 43, Sł. 230.
- pozdać się** ‘spoztrzeć, zauważyć’: Ani się *pozдали* jak odtańcowali 27, Sł. 233.
- przykwanckać się** ‘przywlec się, przyjść z trudem ze względu na wiek; i siły’: Po piyrszej wojnie się *przikwanckała* 16, Sł. 241.
- putyra** ‘naczynie na mleko lub żętycę stosowane w gospodarce na sałaszu u pasterzy beskidzkich’: schłódzó jó w *putyrze* 43, Sł. 245.
- smrek** ‘świerk’: [...] drzewa kóncert dały / korónami *smreków* 9. Sł.
- smyczyć** ‘tu: nucić’: *Smyczy* ty hańdowe wiślański spiyweczki 9; por. *smyczyć* ‘ciągnąć, nieść, prowadzić’ Sł. 267.
- splatka** ‘wstażka do włosów’: gałónki i *splatki* 25, Sł. 268.
- starucny** ‘bardzo stary’: ta *starucho* downo zapómniano 25, chałupiska *starucne* 36, Sł. 271.
- statki** ‘naczynia kuchenne’: W izbie *statków* skrómniuteczko 42, Sł. 272.
- szatka** ‘chustka na głowę’: czepce i *szatki* niewieście 26, Sł. 278.
- szpatny** ‘brzydki’: że je *szpatno* stargano, spłowiało 25, Sł. 286.
- szuty** ‘niedobrze leżący (?)’: *szutego* i szpatnego ni miała zakónteczka 5. Sł. 293.
- toć** ‘tak, przecież’: *toć* to wnuczki starek 14, Sł. 301.
- tróhła, trówła** ‘malowana skrzynia na ubrania’: młodzież z *tróhel* prochy strzepla 29, z rozmajitych kóntów *trówel* 25, Sł. 302.
- tukej** ‘tutaj’: już *tukej* nie przidó? 27, Sł. 303.
- utopiec** ‘według wierzeń – mieszkanię stawów i rzek’: i „*utopce* gibki” co postrach budziły 13, Sł. 310.
- walaszczoki** ‘wełniane spodnie góralskie’: A i *wafaszczaki* koszule nawłoki 25. *walaszczoki* biołe 27, *W walaszczoki* wystrojóny 43, Sł. 313.
- wielkucny** ‘bardzo wielki, ogromny’: z *wielkucnej* jakisi okazyje 10, Sł. 316.

zabyć ‘zapomnieć’: *zabyli* na dycki czy też wspómnó w *bıydzie* 9, Sł. 334.

zwyrtać ‘obracać’: *nózko zwyrtać* kosały 12, Sł. 353.

żywotek ‘górna część sukni cieszyńskiej’: *Warkocze jak cepy im żywotki* tłukły 10, *mo barwny żywotek* 26, Sł. 358.

W tytułach niektórych wierszy pojawiły się również wyrazy gwarowe.

3. Maria Szturc

Poetka urodziła się w 1936 r. w Wiśle Czarnym. Posiada znaczny dorobek poetycki, za który była wyróżniana i nagradzana. Należy do Stowarzyszenia „Grupa Twórców Wiślanie”. Jest autorką tomiku *Spod smrekowych groni*, wydanego w Cieszynie w 2009 r. Tomasz Szturc w *Słowie wstępnym* stwierdził, że „*Spod smrekowych groni* – to ciepłe i proste słowa, niekiedy pisane gwarą, którą autorka posługuje się na co dzień. Opowiada o życiu ludzi dawnej i dzisiejszej Wisły. Życie to, nierozzerwalnie związane jest z pięknem beskidzkiej ziemi”.

W tomiku zawierającym 60 utworów poetyckich – w 22 zastosowała stylizację gwarową. Należy do nich zaliczyć: *Starczone bombonby*, *Dujawica*, *Krablica*, *Smrek*, *Zaczarowana ziemia*, *Moja wiślańsko stareczka*, *Europa*, *Klabieńce*, *Korzeniorka*, *Gospodarka*, *Korzenie*, *Grabienie ścieli*, *Tłoczenie kapusty*, *Dokopki*, *Staro Zusko*, *Smreki*, *Przedwiośnie*, *Beskidzki straszzydła*, *Kulig*, *Kuba Sałasznik*, *Gromadnice*, *Nynek*.

Stylizacja gwarowa obejmuje również zjawiska fonetyczne, słowotwórcze, fleksyjne i leksykalne. Zjawiska gwarowe w poszczególnych wierszach występują w większym lub mniejszym zakresie. Zależy to od tematyki utworu.

Spośród zjawisk fonetycznych na uwagę zasługuje dawne *a* pochylone (ścieśnione): *ptok* 14, do *picio* 16, *Mowa* 28, *Pogłoskoła* 5, *chwołili* 6, *zaczyno się* 13, *pamiętoł* 30, *cało bioło* 37, *dowo do picio* 40 i inne. W położeniu przed spółgłoską *m* obserwujemy dalszy etap ścieśnienia: *o* + *N* → *ó* + *N*: *Jónek* 5, *śmietónki* 6, *lómie* 8, *pón* 14, *szklónki* 25, *mómy* 34. Dawne *e* zachowako się w wyrazie *pieknie* 12, 14, 16, 30. Samogłoska *e* pochylone (ścieśnione) występuje w znacznym nasileniu i w różnych pozycjach głosowych: *Uśmiychały* im się 5, w *śpiywie* 14, *świyci* 14, *śpiywajó* 16, *śpiyw* 16, *świyże* 30, *talyrze* 30, *śpiywnik* 30, z *chlywa* 32 itp. Samogłoska *o* w pozycji nagłosowej przybiera protetyczne *ł*: *łogień* 5, nie *łoddychały* 6, *łód* 14, *łoko* 14, *łoczy* 16, *łobroz* 30, *łostro* 31, *łojciec* 32, *łobiod* 32, *łokropnie* 37 i wiele innych. Sporadycznie dotyczy to samogłoski *u*: *łubijajó* 40, *łutrapieniach* 40.

W położeniu przed spółgłoskami sonornymi samogłoska *o* ulega ścieśnieniu: *stróne* 8, *zielóny* 8, *zielóno* 14, *grónie* 16, po *gróniach* 28, *żóny* 34, *W siónce* 37, *kóniec* 38, *Dochtorzy* 25. Ujawniła się także pisownia *u*: *pumoc* 34.

Charakterystyczne dla gwar śląskich zachowanie *i* po *rz* uwidoczniło się tylko w nielicznych przykładach: *przidzie: przidzie zima* 13, jak *przidzie fieszak* 30. Samogłoska $y + l \rightarrow e + l$: *tela* spóminanio 21.

Stylizacja w obrębie samogłosek nosowych ϵ , a wykazuje większe rozchwianie ich pisowni i wymowy. Wewnątrz wyrazu $\epsilon \rightarrow en$: *skrencónej* 12, *wendzó* 32, *gensiego* 39, $a \rightarrow on$: *w koncie* 12, *Łonczy* 14, *kondziel* 21, *wyglondały* 28, *W koncie* 30, *konsek* 39, *roztrzonso* 28. Niekiedy zaznaczono zwężoną wymowę a jako $\acute{u}$: *sprzónto* 32, *sprzóntanio* 33, *zwióznac* 38, do *sómsieka* 39, w *sómsieku* 40.

W pozycji na końcu wyrazu a oznaczone jest jako $\acute{o}$: *boló* 5, *wodó* 6, *urosnó* 8, *rozbiyrájó* 13, *pluskájó* 14, *pasó się* 16, *Lecó* 21, z *miłośció i pogodó* 21, *łobračajó* 28, *wiszó* 30, *pod rękó* 37, *dajó* 38, *idó* 39, *wszyscy jedzó i pijó, pijó* 40. Ale można też spotkać zapis: *Starośció* i *ciężką robotó* 21.

Wtórna samogłoska a powstała z połączenia *-am*, *-om*: Ale najważniejsze wó powiedzieć musze 30, dobrze je wó raz z nanu 37, aji *wnukó* cosi kapke dajó 38.

Zanik nosowości pojawia się w pozycji na końcu wyrazu: *Łozłoco cie* 16, *cosi cie za serce ścisko* 16, jak *cie* cenić trzeba 16, *Pot sie* po plecach aż leje *Co to sie* dzieje, co to *sie* dzieje 39.

Z właściwości spółgłoskowych na uwagę zasługuje miękkość $\acute{w}$ s: *wiesioło*, *było* 6, *wiesioły* 16, *Wiesiołości* jednak *mocka* 38 oraz grupa spółgłoskowa *śrz* z wstawionym *t*: Na *postrzodku* 37.

W utworach poetyckich M. Szturc występują również liczne wyrazy zdrobniałe. Tworzą je następujące formanty:

-ek: *Pón Bóczek* ‘Pan Bóg’: *Pón Bóczek* już w niebie 5, *Pón Boczka* proszó 28.

-eczek: *gorneczek*: *gorneczek* cały 6, *kąseczek*: Pokroła na małe *koonseczki* 6, *laseczek*: Niedaleko widzi mały *laseczek* 14, *kąseczek*: Mo do braci *kónseczek* 14. W liczbie mnogiej *ludeczkwie*: *Ludeczkwie* moi mili 6, *Jo wó* cosi powie *ludeczkwie* mili 25, *moi ludeczkwie* 30.

-iczek: *chlebiczek*: na stole *chlebiczek* 30.

-eczka: *chałupeczka*: zostawili *mojó chałupeczke* 37, *fujareczka*: *Zagraj*, że mi *fujareczko* wierzbowo 7, *garsteczka*: dała do każdej *gorsteczki* 6, *ławeczka*: drzewiano *ławeczka* 30, *skrzyneczka*. Ale mie najbardziej się podoba *skrzyneczka* 31, *stareczka*: *Mama* prawi do *stareczki* siwej drobnej *starusieczki* 5, *Stareczka* zaś z *życio* rada 21, *ziemeczka*: *Takoś* urodno *beskidzko ziemeczko* 16.

-iczka: *krowiczka*: *Bo* doi się niejedno *krowiczka* 30, *mamuliczka*: *Do* warzenia przez *mamuliczke* gotowy 30, *nasza mamuliczka* 31, *wodziczka*: *Wodziczce* *bystrej się* dziwo 14.

-inka: *chałupinka*: Powyl jejich *chałupinka* szybko do nich mrugo 38, *Starowinka*. Starowinkó się łopatruje 25.

-usia: *kolebusia*: Kiedy mnie w *kolybusi* kołysała 7.

Formacji deminutywnych jest bardzo dużo i nie sposób wszystkich przytoczyć. Spośród zjawisk fleksyjnych należy wymienić: formę skróconą zaimka *so-bie* jako *se*: Krablica *se* w koncie szepce 12, Smrek stoi *se* w podziwie 14, Żaby *se* w koło kumkają 14, To *se* jeny dobrze co dzień pośniadomy 25, po gróniach *se* posiadały 28, Starzyk ze starką dobrze *se* żyli 37, koza *se* leżała 37.

Pod wpływem tematu *by-* powstała postać czasownika: *bydę*: Gdo cie *bydzie* pote sadził 8, Gdzie *bydemy* spać 32, Jutro *bydemy* łorali 33, Troche u was *pobydemy* 34. Prof. K. Nitsch pisze, że taką formę czasownika zanotował między innymi w Wiśle¹. W czasie przeszłym pojawia się archaiczna końcówka *-ch* (*-ech*, *-ach*): Bo się *uderzyłech* w noge 33.

Stylizacja w zakresie słowotwórstwa:

abo ‘albo’: *abo* i na kawę 4, Sł. 35.

becok ‘wiązka (ściółki, także domy, siana)’: I za chwile już baby nieso *becoki* 28, Mocno się te ściyl ubiło/ By w *becoku* pełno było 39, Sł. 43.

brutfaniak ‘ciasto z pszennej mąki pieczone na brytfannie’: *Brutfaniok* wszyscy jedzą 40, Sł. 53.

cosikej ‘coś’: Bo se *cosikej* nuci 12, Sł. 70.

czepnik ‘mały kamionkowy garnek z otworkiem nad dnem do oddzielenia śmietany od mleka’: Pączok i *czepnik* na dojónke czekają 30, Sł. 74.

deczka ‘haftowana makatka na ścianę’: *A deczki* wyszywane łozdobiały ściany 37, Sł. 79.

dojonka ‘dojenie’: na *dojónke* czekają 30.

duchać ‘wiać, dąć’: Wiaterek *ducho* 28, Sł. 86.

dujawica ‘zawieja śnieżna’: Dujawica 8.

dziwać się ‘patrzeć, przyglądać się’: Mama dziwo się na niebo 5, Jeny się *dziwały* i *dziwały* 6, Sł. 90.

fajfka ‘fajka’: Starzyk *swojó, fajfkę* musiał dobrze schować 37, Sł. 92.

feszak ‘elegant’: jak przidzie *feszak* do Haniczki 30, Sł. 95.

fórt ‘ciągle’: *Fórt* się tu cosi dzieje 14, Sł. 98.

fujawica ‘zawierucha śnieżna’: Na zimowe mrozy i *fujawice* 13, Sł. 99.

furtać ‘mieszać, bełtać’: rogulkó *furce* 40, Sł. 99.

gaździna ‘gospodyni’: Jak *gaździno* wszyscy mlyko wydoi 30, Sł. 103.

gdo ‘kto’: *Gdo* cie bydzie pote sadził 8, Sł. 103.

gibko ‘prędko’: Paluszki Jewki się *gibko* zwyrtają 12, Sł. 104.

¹ K. Nitsch, *Dialekty polskie Śląska*, Kraków 1939, s. 156.

- gorol** ‘góral’ : Każdy *gorol* to wiy 16, Sł. 108.
- gryska** ‘grysik’ : Gaździno już *gryske* waży 40, Sł. 113.
- hań** ‘tam daleko’ : Wrona skrze *hań* wysoko 14, Sł. 117.
- hornodla** ‘spinka do włosów’ : *hornodlami* przypięty 21, Sł. 120.
- jakla** ‘wierzchnie okrycie kobiety sięgające do bioder, rozpinane przodem’ : Starce zjadła kiejsi od *jakli* rękowy 37, St. 127.
- jeglica** ‘drut do robótek dziewiarskich’ : Bydó sztrykować na *jeglicach* 13, Sł. 128.
- kachlowy** ‘kaflowy’ : piec stoi *kachlowy* 30.
- kajby** ‘gdzie by’ : Nale *kajby* też ta – moczyc chćo nogi w potoku 37.
- kastrolek** ‘mały rondelek’ : Gomek co się zwoł *kastrolke* 6, Sł. 136.
- kiszka** ‘kwaśne, zsiadłe mleko’ : Gaździno *kiszke* regulkó furce 40, Sł. 138.
- klabieniec** ‘kopa siana bez ostrewki’ : Straciły się z pola łorstwie i *klabiecice* 28, Sł. 139.
- klabniok** ‘kopa siana bez ostrewki’ : I pote do łorstew z *klabnioków* dają 28, Ale *klabhioki* to tak wygłondały 28, Sł. 139.
- korzeniorka** ‘naczynie do przechowywania przypraw’ : Ta drzewiano skarbnica – to *korzeniorka* 31.
- kosak** ‘sierp’ : A i *kosokami* łąki też łobkoszają 28, Sł. 150.
- krablica** ‘przyrząd do czesania wełny’ : *Krablica* se w koncie szepce / Tata na ni wełno czesze 12.
- kurzyć** ‘palić tytoń, papierosy, fajkę’ : Chciała fajko *kurzyć* 37, Sł. 161.
- lechko** ‘łatwo, lekko’ : Wełne *lechko* przebiyrać 12, *lechko* tańczą liście 28, Sł. 167.
- lecy trany** ‘gdzieniegdzie’ : Tu rosnó smreki, jedlc *lecykany* 16, Sł. 167.
- močka** ‘za dużo’ : Wiesiołości jednak *močka* 38, Kole buków ścieli *močka* 39, Sł. 180.
- okropecznie** ‘okropnie’ : Śniega wszendzi *lokropecznie* 8.
- ostrew** ‘żerdź ze szczeblami do suszenia zboża lub siana’ : Ty większe to *łorstwie* 28, do *łorstew* [...] dają 28, por. *ostrewka* Sł. 207.
- pieczkać** ‘suszone owoce’ : Z jabłek nasuszonych *pieczek* 5, I nalywo herbaty z *pieczek* 40, Sł. 215.
- pobaba** ‘wspólna praca, sąsiedzka bezpłatna pomoc’ : Dziękuje wszyckiro za *po-babe* 40.
- prawić** ‘mówić’ : Starka tak do wnuczki *prawi* 12, Sł. 235.
- przepasiste** ‘duże, ogromne, pojemne’ : Bo *przepasiste* brzuchy gliniane mają 30. *Przepasiste* to sósmezcysko 39.
- przylepek** ‘podmurówka wzdłuż zewnętrznej ściany domu do wysokości podłogi’ : a przed łóknami *przylepek* z płóćienke 37, Sł. 241.

- rogula** ‘mątewka’: Tam se wieszali i *regule* kiedysi 30, Sł. 249.
- rogulka** ‘mątewka’: liszke *regulkó* furce 40, Sł. 249.
- skłudzać** ‘zwozić’: Trzeba *skłudzać* siano, drzewo 5, Sł. 263.
- skórzycza** ‘cynamon’: Jest *skórzycza*, kmin, kapka lubczyku 31, Sł. 265.
- smrekowina** ‘gałęzie świerkowe’: Pote się dowalo gore *smrekowirzy* 39.
- spółe** ‘razem’: *Spółe* w lesie harowali 40.
- straszucnie** ‘bardzo’: Staro się *straszucnie* 25, *straszucnie* szkodzi 25.
- szmakować** ‘smakować’: tabake *szmakować* 38, Sł. 284.
- szolka** ‘filiżanka, miseczka’: Wsypala doń cukru *szolke* 6, Sł. 285.
- sztamperliczek** ‘mały kieliszek’: W kredensie talyrze i *sztamperliczki* 30, Sł. 289.
- sztolwerk** ‘cukierek z melasy o kształcie i wielkości cukru’: A jak chcieli my *sztolwerki* 6, Sł. 289.
- sztrykować** ‘robić na drutach’: Bydó *sztrykować* 13, Sł. 290.
- szwarnie** ‘sporo, dosyć dużo’: Jak już *szwarnie* usmażyła 6, Sł. 293.
- ściel** ‘ściółka, suche liście na ściółkę’: Że jesienią się *ściyl* grabiło 39, Sł. 295.
- tarto** ‘tarka’: *tarło* i deseczka 30, Sł. 299.
- warzenie** ‘gotowanie’: Do *warzenia* przez mamuliczke gotowy 30, Sł. 314.
- wyrch** // **wyrch** ‘wierzch, górna część’: *Wyrchami* firankó łozdobiosz nieba 16, Mase po *wyrchu* poleje 40, Sł. 328.
- wyciepać** ‘wyrzucić’: *Wyciep* troche z chlywa gnoju 32, S. 323.
- zadzierzować** ‘przetrymywać coś, kogoś’: Może temu, że przez gróńc je *zadzierzowany* 16, Sł. 335.
- zyczchrać** ‘rozszcepić w palcach wełnę’, przygotować do gręplowania i przędzenia Wełna musi być *zyczchrano* 12, por. *zyczchrać* Sł. 75.
- zozwór** ‘imbir’: Pieprz i *zozwór*, co na łostro wszystko zmieni 31, Sł. 352.
- żywobycie** ‘życie’: Jak tak dali pujdzie, taki *żywobyci* 25, Sł. 358.
- Słownictwo gwarowe ujęte w cudzysłów można spotkać w wierszach pisanych polszczyzną literacką: Cieszy się z „*fujawicy*” 22, A jedzenie „*starek i starzyków*” jest do dziś gotowane 24.

Uwagi końcowe

Gwara wiślańska, którą poetki wprowadziły do swej twórczości literackiej jest autentyczna i należycie zastosowana. Ukazuje bowiem koloryt lokalny Wisły i Beskidu Śląskiego. Stylizacja gwarowa ma oparcie w dialekcie śląskim, a szczególnie w gwarach ludowych Śląska Cieszyńskiego. Stylizacja ta znajduje poświadczenie w dotychczasowych opracowaniach K. Nitscha, J. Bubaka², I.

² Ibid., s. 255. J. Bubak, *Gwara Koniakowa, Istebnej, Jaworzynki i Wisły*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze. Zeszyt 59”, Warszawa-Kraków 1978, s. 27-38.

Cienciały i W. Cockiewicz³ oraz w *Słowniku gwarowym Śląska Cieszyńskiego*, pod redakcją Jadwigi Wronicz (Wisła-Ustroń 1995).

Zasygnalizowane wyrazy zdrobniałe występują obficie w śląskiej poezji ludowej⁴ i w dialekcie śląskim⁵. Prof. dr Stefan Reczek zauważył, że formacje deminutywne są charakterystyczne dla języka ludu⁶.

W stylizacji leksykalnej Władysławy Maryniok-Cieślarowej i Marii Sztur pominąłem to słownictwo gwarowe, które wystąpiło już w twórczości Ireny Branc.

Skróty:

- Kam. – I. Branc, *Kamienie z wiślańskich groni*, Wisła 2006.
Zer. – I. Branc, *Zerwane liście wspomnień*, Cieszyn 2007.
Sł. – *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego*, red. J. Wronicz, Wisła-Ustroń 1995.

---

³ I. Cinciała, W. Cockiewicz, *Słowotwórcze formacje ekspresywne w gwarze wsi Gródek dawnego powiatu Cieszyńskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze. Zeszyt 59”, Warszawa-Kraków 1978, s. 49-60.

⁴ F. Pluta, *Deminutywa w śląskiej pieśni ludowej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Językoznawstwo III”, Opole 1967, s. 33-37.

⁵ F. Pluta, *Z badań nad deminutywami w dialekcie śląskim*, „Studia Polonistyczne” 1980, t. VII, s. 125-140; *Gwara śląska jako tworzywo folkloru słownego*, „Kwartalnik Opolski” 1982, nr 2, s. 60-80; *Polszczyzna ludowa na Śląsku*, „Kwartalnik Opolski” 1993, nr 2, s. 68-77; *Dialekt śląski*, „Wczoraj, Dzisiaj, Jutro” 1996, nr 1-4, s. 5-19.

⁶ S. Reczek, *O języku prozy Stanisława Piętaka*. W: *Stanisław Piętak. Poeta i prozaik*, red. S. Frycie, Rzeszów 1969, s. 232.